

СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Дудченко В. В.

Дитяча злочинність – соціальне явище, що є показником недосконалості профілактичної роботи, відсутності державних соціальних програм, низького рівня економіки країни та неналежного виховання дітей у родині. Один із напрямів її подолання – проведення профілактичної роботи серед неповнолітніх, батьків і педагогів. У статті розглядається становлення системи роботи з неповнолітніми з радянських часів до сьогодні. Описані новітні тенденції та правові засади, на яких ґрунтується діяльність ювенальної превенції в сучасній Україні. Визначені стратегічна мета, завдання й основні напрями її роботи. З метою підвищення результативності діяльності ювенальної превенції надані практичні рекомендації стосовно організації роботи й кадрового потенціалу.

Ключові слова: дитяча злочинність, ювенальна превенція, сімейне насильство, кримінальна міліція у справах дітей.

Детская преступность – социальное явление, которое является показателем несовершеннолетия профилактической работы, отсутствия государственных социальных программ, низкого уровня экономики страны и ненадлежащего воспитания детей в семьях. Один из методов искоренения детской преступности – проведение профилактической работы среди как детей, так их родителей и педагогов. В статье рассматривается становление системы работы с несовершеннолетними со времен Советского Союза до сегодняшнего времени. Рассматриваются новые тенденции и направления деятельности ювенальной превенции в Украине. Определены стратегическая цель и задания. Также с целью повышения результативности работы ювенальной превенции предоставлены некоторые практические рекомендации относительно организации работы и кадрового потенциала.

Ключевые слова: детская преступность, ювенальная превенция, насилие в семье, криминальная милиция по делам детей.

Juvenile delinquency is a social phenomenon, which is an indicator of imperfection of prophylactic work, lack of state social programs, low level of the country's economy and inadequate upbringing of children in the family. One of the directions of overcoming it is conducting preventive work among minors. Children are the most vulnerable category of citizens in need of particular approach and social protection. Therefore, prophylactic work on prevention of juvenile delinquency should be carried out taking into account the psychoemotional state of the child. In view of this, the state should transform the existing juvenile justice system into a more progressive one, which would be aimed not at punishment but at mentoring and prevention of juvenile delinquency. The introduction of juvenile prevention in Ukraine will allow carrying out prophylactic work at a higher level and reducing the number of juvenile offences. This article deals with the formation of the system of work with juveniles starting from the Soviet period till present day. The latest trends and regulatory documents on which the activity of juvenile prevention in modern Ukraine is based are described. The strategic goal, objectives and main directions of its work are defined. Moreover, the author gives practical recommendations and suggestions on

the organization of work and human resources of the juvenile prevention service. In recent years, there has been a significant transformation of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine regarding the work with minor children. However, unfortunately, for the moment the effectiveness of reforms in this direction is quite low. The necessity to establish the criteria regarding the appropriate education of the employees of the unit, in particular in such disciplines as "social pedagogy", "law enforcement practice", "legal studies" or "psychology", improvement of their qualification level by providing additional training and performance only of those duties that are defined by the regulatory documents, becomes obvious. Their implementation in work will enhance the efficiency of juvenile prevention and bring its work to European standards.

Key words: child crime, juvenile prevention, domestic violence, criminal militia in children's affairs.

Постановка проблеми та її актуальність. Захист прав та інтересів дітей – один із основних напрямів державної політики країни. Діти – найбільш вразлива категорія громадян, які потребують особливого підходу та соціального захисту. У зв'язку з цим профілактична робота щодо запобігання дитячій злочинності повинна проводитись з урахуванням психоемоційного стану дитини. Запровадження в Україні ювенальної превенції дасть можливість на більш високому рівні проводити профілактичну роботу і зменшити кількість правопорушень, що скоюють неповнолітні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з тим що питання ювенальної превенції в науковій літературі досить нове, сьогодні є лише поодинокі розробки в цій сфері. Питання щодо адміністративної відповідальності неповнолітніми розглядали Д.М. Бахрах, Я.Ю. Шевченко, І.Г. Лубенець, В.К. Колпаков, О.М. Якуба та інші.

Метою статті є висвітлення становлення системи ювенальної превенції в Україні та правових засад, на яких базується діяльність ювенальної превенції в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень злочинності не завжди є показником спаду економіки країни й відсутності соціальної стабільності. Існує багато інших чинників. Наприклад, у статті «The Telegraph News 25/04/17» зазначається, що в країнах ЄС максимальна кількість злочинів, що скоєні, припадає на біженців і нелегальних емігрантів із країн Азії та Південної Америки [1]. Проте високий показник саме дитячої злочинності свідчить про недосконалість системи профілактичної роботи з боку відповідних органів, відсутність соціальних програм, низький рівень економіки країни, неналежне виховання й насильство в родині. Дитяча злочинність – це не правове, а більш соціальне явище суспільства.

Для покращення ситуації, крім стабілізації економічної та соціальної сфер, держава повинна провести трансформацію чинної системи правосуддя щодо неповнолітніх у більш прогресивну, що буде спрямована не на покарання, а на виховання та профілактику злочинності серед неповнолітніх.

Головну роль у цьому відіграють органи ювенальної превенції. Превенція (prevention) – це комплекс заходів, що спрямовані на запобігання можливому правопорушенню. Стратегічна мета превенції – недопущення злочинного задуму трансформуватися в злочинну дію. Основними напрямками роботи ювенальної превенції є профілактика правопорушень серед неповнолітніх, запобігання випадкам сімейного насильства, робота з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, розшук дітей (у межах повноважень).

У правовій науці виділяють такі види превенції: загальна превенція – запобігання скоєнню правопорушень, тобто інформування суспільства, що за будь-яким протиправним діянням настає покарання; превенція приватна – профілактика (запобігання) учинення нових кримінальних порушень особами, які вже скоювали злочини, тобто приватна превенція спрямована на запобігання рецидиву злочину.

Становлення системи роботи з неповнолітніми почалося в СРСР. У 1942 році директивою НКВС затверджені штати дитячих кімнат. Їх основна робота була спрямована на боротьбу з дитячою безпритульністю, бездоглядністю і злочинністю. Дитячі кімнати в 1944 році перейменовані в дитячі кімнати міліції, на базі яких у 1977 році створені інспекції у справах дітей. Права й обов'язки працівників інспекцій регламентувались Указом Президії Верховної Ради СРСР «Об основных обязанностях и правах инспекций по делам несовершеннолетних, приёмников-распределителей для несовершеннолетних и специально-воспитательных учреждений по предупреждению безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних» від 17.02.1977 [2].

Основні обов'язки працівників інспекцій:

а) проводять роботу щодо запобігання правопорушенням серед неповнолітніх:

- звільнених із місць позбавлення волі;
- засуджених умовно або до заходів покарання, не пов'язаних із позбавленням волі;
- які вчинили злочини, але звільнені від кримінальної відповідальності у зв'язку із застосуванням заходів громадського впливу або внаслідок акту амністії, а також учинили суспільно небезпечні дії до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність;
- повернулися зі спеціальних навчально-виховних установ;
- учинили правопорушення, що тягнуть заходи громадського або адміністративного впливу;
- уживають спиртні напої, наркотичні або психотропні речовини;
- систематично самовільно йдуть із сім'ї у віці до 16 років або самовільно йдуть зі спеціальних навчально-виховних установ;
- злісно ухиляються від навчання, роботи;
- систематично займаються азартними іграми, а також ведуть інший антигромадський спосіб життя;

б) беруть участь у проведенні виховної роботи з неповнолітніми й уживають заходів щодо припинення правопорушень та інших антигромадських вчинків неповнолітніх;

в) виявляють батьків та осіб, які їх замінюють, котрі злісно не виконують обов'язків щодо виховання дітей і своєю антигромадською поведінкою сприяють учиненню ними правопорушень [2].

Посадові особи інспекції у справах неповнолітніх мають права:

- відвідувати неповнолітніх правопорушників за місцем їх проживання, проводити бесіди з неповнолітніми, батьками й іншими особами;
- запитувати в організаціях, підприємствах, установах і навчальних закладах необхідні відомості;
- викликати неповнолітніх, батьків, осіб, які їх замінюють, а також запрошувати інших осіб для з'ясування обставин, пов'язаних із правопорушеннями неповнолітніх;
- у встановленому порядку доставляти в органи внутрішніх справ на час не більше ніж три години неповнолітніх, які вчинили правопорушення;
- у випадках і порядку, встановлених законодавством Союзу РСР і союзних республік, застосовувати офіційне застереження про неприпустимість антигромадської поведінки щодо неповнолітніх, які скоюють правопорушення, а також щодо батьків та осіб, які їх замінюють, котрі злісно не виконують обов'язків щодо виховання дітей і своєю антигромадською поведінкою сприяють учиненню правопорушень неповнолітніми;
- за наявності законних підстав у встановленому порядку надавати доставлених в органи внутрішніх справ неповнолітніх особистому огляду зі складанням про це протоколу [2].

Після політичних і соціально-економічних потрясінь, що відбулися в 1991 році та призвели до розпаду Радянського Союзу, рівень злочинності й безпритульності серед неповнолітніх значно збільшився.

Для врегулювання складної ситуації Постановою Кабінету Міністрів України «Про створення кримінальної міліції у справах дітей» від 08.07.1995 № 502 на базі інспекції у справах дітей утворено кримінальну міліцію у справах дітей (далі – КМСД) [3]. Спочатку обов'язки КМСД визначені лише статтею 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [4]. У 2012 році затверджено Положення про Управління кримінальної міліції у справах дітей Міністерства внутрішніх справ України (Наказ Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України від 22.05.2012 № 456) та Інструкцію з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей (Наказ МВС України від 19.12.2012 № 1176). Цими нормативними документами вже повною мірою визначалися завдання, права, обов'язки та підпорядкованість цього підрозділу.

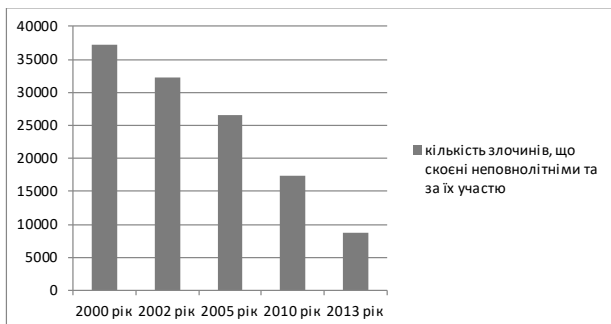
Завдання кримінальної міліції у справах дітей такі: виявляти, припиняти й розкривати злочини, вчинені особами, яким не виповнилось 18 років; розглядати заяви й повідомлення про правопорушення, вчинені неповнолітніми; здійснювати досудову підготовку відповідних матеріалів; виявляти причини й умови, що сприяють учиненню правопорушень цієї категорією громадян, уживати заходів щодо усунення цих причин; брати участь у правовому вихованні неповнолітніх і виконувати інші завдання, передбачені чинним законодавством [5, с. 215].

Пріоритетним напрямом роботи підрозділу була саме оперативно-розшукова діяльність (розкриття злочинів; складання протоколів; опитування свідків,

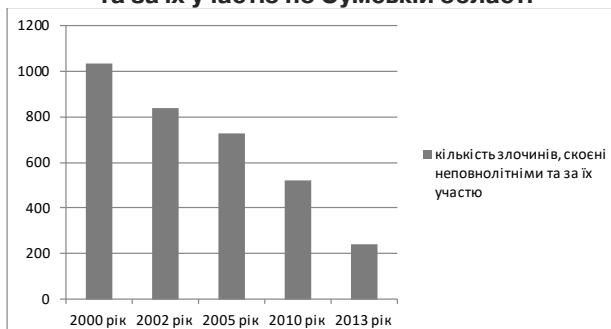
потерпілих, правопорушників). Профілактична робота зводилась до бесід із порушниками, їхніми батьками та педагогами.

Зміцнення національної валюти, покращення економічної ситуації в країні, запровадження відповідних освітніх програм сприяло зменшенню дитячої злочинності. У період з 2000 по 2013 роки кількість злочинів, що скоєні неповнолітніми, зменшився по Сумській області на 455%, в Україні загалом – на 424% (діаграма 1, діаграма 2) [6, с. 38-40].

Діаграма 1
Кількість злочинів, що скоєні неповнолітніми та за їх участю в Україні

Діаграма 2
Кількість злочинів, що скоєні неповнолітніми та за їх участю по Сумській області

У 2014 році почалося реформування системи МВС України. Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Питання реформування органів внутрішніх справ України» від 22.10.2014 № 1118-р схвалена Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року та Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ. Основними цілями реформування зазначалось створення безпечного середовища для існування та розвитку вільного суспільства через формування й реалізацію державної політики у сфері внутрішніх справ, зміцнення довіри до органів системи МВС з боку суспільства, продовження розвитку України як безпечної європейської держави, в основі якої лежать інтереси її громадян і висока ефективність усіх складників системи МВС.

Наступним кроком було прийняття у 2015 році Закону України «Про Національну поліцію», де однією зі сфер діяльності працівників національної поліції визначена робота з неповнолітніми. Статтею 23 передбачено, що один із напрямів роботи – робота з неповнолітніми, а саме: контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування

над дітьми-сиротами й дітьми, позбавленими батьківського піклування; запровадження заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, домашньому насильству; здійснення соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі [7].

Наказом МВС України від 19.12.2017 № 1044 затверджена Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, що діє з 12.06.2018.

Основні завдання органів ювенальної превенції:

- профілактична робота щодо запобігання скоєнню неповнолітніми адміністративних і кримінальних правопорушень;
- індивідуальна профілактична робота з неповнолітніми, які вже скоїли правопорушення та знаходяться на обліку;
- виявлення й недопущення жорстокого поводження з дітьми;
- організація надання психологічної та правової допомоги дітям, які постраждали від злочинних діянь або стали свідками в кримінальному впровадженні;
- виявлення причин, що спонукають дитину самовільно покинути сім'ю або навчально-виховний заклад, і їх профілактика.

Вищезазначеним нормативним документом оперативна функція, що була головною в роботі кримінальної міліції у справах дітей, у діяльності ювенальної превенції замінена виключно на профілактичну. Для розшуку зниклих дітей планується створити спільні групи, до складу яких входитимуть працівники карного розшуку та ювенальної превенції.

За словами першого заступника голови Національної поліції України В'ячеслава Аброськіна, також одним із основних завдань управління ювенальної превенції буде аналіз отриманої інформації. У кожному окремому випадку працівники підрозділу проводитимуть профілактичну роботу як з дитиною, так і з особами, які займаються її вихованням [8].

З метою підвищення кваліфікаційного рівня працівників підрозділів ювенальної превенції у вищих навчальних закладах МВС України на деяких факультетах уведено навчальні предмети: «соціальна педагогіка», «професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів громадської безпеки», «конфліктологія». Така підготовка дає можливості працівнику поліції знайти підхід до будь-якої дитини, яка має проблеми психологічного, соціального характеру або перебуває в конфлікті із законом, донести до неї інформацію, що будь-який протиправний вчинок матиме відповідні наслідки.

Натепер для роботи в ювенальній превенції необов'язково мати освіту за напрямом підготовки «правоохоронна діяльність», педагогічну або юридичну освіту. Кандидат на посаду може мати базову вищу освіту будь-якого спрямування. При цьому на практиці прийняті працівники навіть не проходять додаткове навчання у сфері соціальної педагогіки, дитячої та підліткової психології.

У серпні 2018 року в м. Києві для регіональних керівників підрозділів ювенальної превенції проведений тренінг «Виявлення та реагування на випадки домашнього насилля та жорстокого ставлення до дитини». Але поодинокі тренінги не можуть вирішити проблему навчання персоналу. Таке навчання необхідно прово-

дити на постійній основі й не лише з керівниками, так як основна робота з неповнолітніми та їхніми батьками лежить на рядових працівниках.

Тому, на нашу думку, кадрова політика, що проводиться сьогодні, робить заздалегідь неефективною саму діяльність підрозділу ювенальної превенції.

Також у зв'язку зі значним перевантаженням підрозділу карного розшуку працівники ювенальної превенції продовжують виконувати повною мірою оперативну роботу, що унеможлиблює належним чином виконання обов'язків, передбачених Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, ми можемо резюмувати, що останніми роками відбулася значна трансформація системи МВС України стосовно роботи з неповнолітніми, проте ефективність цієї роботи на тепер досить низька. По-перше, це пов'язано з незадовільним професійним рівнем працівників підрозділу. Відсутність у них профільної освіти й додаткового навчання робить неможливим на належному рівні налагодити діалог із неповнолітніми. Для вирішення цієї проблеми в профілі професійної компетентності працівника ювенальної превенції необхідно встановити більш жорсткі критерії щодо освітнього рівня кандидатів, а саме: «приймаються особи, які мають повну вищу освіту за кваліфікаційним рівнем спеціаліст/магістр за напрямом підготовки «соціальна педагогіка», «правоохоронна діяльність», «правознавство» або «психологія». Після проходження конкурсу та зарахування на службу працівники також мають бути направлені на спеціалізовані тренінги. Додаткове навчання є необхідним кроком для розуміння специфіки цієї роботи й набуття практичних навичок роботи з неповнолітніми правопорушниками.

По-друге, зняти з працівників ювенальної превенції виконання оперативно-розшукових заходів, а залишити за ними лише функції, що передбачені законодавством. Саме значне їх перевантаження – одна з причин неможливості виконувати профілактичну роботу на належному рівні.

Якщо не враховувати економічний аспект, запровадження вищезазначених заходів дасть змогу вибудувати систему ювенальної превенції відповідно до європейських стандартів та отримати бажані результати.

Література

1. URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/04/25/> (дата звернення: 29.09.2018).
2. Об основных обязанностях и правах инспекций по делам несовершеннолетних, приёмников-распределителей для несовершеннолетних и специально-воспитательных учреждений по предупреждению безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних: Указ Президии Верховного Совета СССР от 15 февраля 1977 г. № 5266-IX. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody> (дата звернення: 29.09.2018).
3. Про створення кримінальної міліції у справах дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 1995 р. № 502. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.09.2018).
4. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. № 6. Ст. 35.
5. Маляренко В.Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2007. С. 352.
6. Злочинність в Україні. 2010: стат. зб. / Держ. сл. статистики України. Київ, 2011. С. 38-40.
7. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2015. № 40-41. Ст. 379.
8. URL: http://mvs.gov.ua/ru/news/9470_Vyacheslav_Abroskin_Nacpoliciya_vnedrit_novye_metody_rozyska_propavshih_detey_FOTO.htm (дата звернення: 28.09.2018).

Дудченко В. В.,
аспірант кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної
безпеки Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету